

BASINDA ETİK ANLAYIŞI

Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL*

The Concept of Ethics in Press

Being beneficial to social life provides a sound basis for professional ethical perspective. In this article, the necessity that all journalists who are supposed to serve the society should act according to ethical principles is pointed out.

Key words: Press, ethics.

“Latince ‘ethicus’, eski Yunanca ‘ethikos’ olarak ‘adetler, alışkanlıklar’ anlamında kullanılan ‘etik’ sözcüğü, günümüzde ‘meslek ahlakı’ olarak özelleşmiş bir alanda kullanılmaktadır. ‘Ahlak’ sözcüğü, insanın yaratılışından gelen huylar olarak atalardan gelen huylara dikkat çekerken, ‘etik’ sözcükleri toplumların kabul ettiği adetleri ve alışkanlıkları öne çıkarmaktadır. Etik, ‘davranış kuralları’ olarak tanımlanınca kökenlerinin de ‘bireysel ve toplumsal’ olmaları gerekiyor. Onun için de, ‘etiğin kökenleri’ arasında hem kendi isteklerimiz, kendi beklentilerimiz, kendi doyumumuz yer alacaktır, hem de toplumun ‘iyi-doğru-uygun’ buldukları önem taşıyacaktır.”

(www.cgdbursa.org)

Toplumda bazı davranışların iyi ve doğru bazılarının ise kötü ve yanlış oldukları hakkında binlerce yıl öncesinden günümüze kadar gelen birtakım inanışlar yer almaktadır. Ahlakı konu edinen bir felsefe dalı olan etik, insanlar arasında yer alan ahlaki değerlerden iyi ya da kötü olanlarının niteliklerini

araştırır ve ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele almaktadır. Toplumdaki her meslek grubunun belirli bir işleve sahip olup, topluma yarar sağlama amacı güttüğü bir gerçektir. Toplumda yer alan meslek grupları toplumun yararına uygun ahlaki kuralları oluşturmalı ve bu kurallara uygun davranmalıdır. Medyada uygulanan etik kurallar genellikle basın yayın alanında etkinlik gösteren çeşitli meslek kuruluşları tarafından oluşturulmuştur.

Basın, toplumu bilgilendirme ve yönlendirme işlevi nedeniyle yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü bir kuvvet olarak kabul edilmektedir. Dördüncü kuvvet anlayışına uygun olarak “basın alanında oluşturulacak etik ilkelerin, din ve hukuk yasalarından farklı olarak, vicdani özgürlüğe dayanması, yani dışarıdan gelen bir zorlamanın sonucunda ortaya çıkmaması ve özgür bir seçim yapabilme ortamında gerçekleştirilmeleri gerekmektedir.” (Özgen, 1998: 55)

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

Toplumsal yaşama yararlı olabilmek mesleki etik anlayışının önemli bir dayanağıdır. Gazeteciler mesleki etik anlayışı açısından içinde yaşadıkları topluma ve toplumun bireylerine karşı birtakım sorumluluklara sahiptirler ve bu sorumluluk bilinciyle hareket etmelidirler. Gazeteci öncelikle halkın gerçekleri öğrenmesini sağlamalıdır. Ancak gerçeği aktarmada kitle iletişim araçlarının doğru bir biçimde kullanılmaları gerekmektedir, aksi takdirde toplumu yanlış bilgilendirme ve yönlendirme söz konusudur. Mesleki etik anlayışından uzaklaşan gazetecilerin, okuyucularla olan ilişkilerinde bir güven boşluğu oluşmaktadır. Örneğin gazeteciler çoğu zaman toplumun bilme hakkı adına kişilerin özel yaşamlarının gizliliği ilkesini ihlal ederler. Burada ise önemli olan özel yaşamın gizliliğinin sınırlarıdır. Basın Meslek İlkeleri'nin beşinci maddesinde bu konuyla ilgili olarak; kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında yayın konusu olamaz denmektedir.

Özel yaşamın gizliliğinin geçersiz sayılabileceği başlıca durumları şu şekilde sıralayabiliriz:

- “-büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın
- toplumu kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın
- toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması
- ilgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanıltılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi.

Bu durumlarda dahi, özel hayatın kamuya açılan kesiti mutlaka konuyla doğrudan ilgili olmalı veya ilgili kişinin özel hayatının onun kamusal faaliyetini de etkileyip etkilemediği gözetilmelidir.” (Esin, 1999: 15)

Gazetecilerin mesleki etikle ilgili kurallara uymaları, içinde yaşadıkları toplumun değer yargılarına dayanmaktadır. Basın ahlak ilkeleri toplumsal değer yargılarını göz önünde bulundurmalıdır. Ahlak ve buna bağlı olarak etik anlayışı toplumdan topluma farklılık gösteren göreceli bir yapıya sahiptir.

“Demokratik ülkelerde basın ahlak ilkeleri başlıca şu kaynaklardan beslenmektedir: a)mesleki gelenek b)mahkeme kararları c)basın şeref divanları veya diğer kendi kendini denetim kuruluşlarının (örneğin basın konseyleri) kararları oluşturur.” (Özgen, 1998: 66-67)

Basında gazetecilere yol gösterici işlevi yükleyen basın ahlak ilkelerinin birden fazla kaynaktan beslenmekte olduğu ve hukuki düzenlemelere de başvurdukları görülmektedir. Basın meslek ilkeleri bir bakıma gazetecilerin meslek etiğine uygun davranmasını sağlamaktadır. Gazetecilik ahlak yasaları olan ilk mesleklerden sayılabilir. Dünyanın birçok ülkesinde gazetecilik ahlak ilkeleri yer almaktadır. Ülkemizde de 1960 yılında İsveç örneğinden esinlenerek oluşturulan Basın Ahlak Yasası'nı ve bu yasayı uygulamakla yükümlü olan Basın Şeref Divanı'nı başlangıç olarak kabul edebiliriz. Basın Şeref Divanı uygulamasının başarısız olması sonucu bir grup gazeteci basın meslek ilkeleri ve basın konseyi konularında çalışmalarını sürdürerek 1987'de Basın Konseyi Sözleşmesi'ni ve Basın Meslek İlkeleri'ni gündeme getirmişlerdir.

Basın Konseyi'nin çalışmalarında temel ölçüt olarak ele alınan ve 16 maddeden oluşan Basın Meslek İlkeleri şu şekildedir:

- Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özrü, sosyal düzeyi ve dini

inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.

-Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yada incitici yayın yapılamaz.

-Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.

-Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

-Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

-Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayımlanamaz.

-Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

-Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymiş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

-Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

-Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

-Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

-Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.

-Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.

-İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

-Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

-Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tezip hakkına saygı duyarlar. (www.basinkonseyi.org.tr)

Basın ahlak yasaları hukuk yasaları gibi bağlayıcı özelliklere sahip değildir, sadece gazetecilere mesleki faaliyetlerinde karşılaşacakları olaylarda benimsemeleri gereken davranış biçimlerini göstermektedir. Yaptırımları sadece vicdani sorumluluktan kaynaklanmaktadır.

"Gündelik yaşamda ahlak anlamında da kullanılan etik değerler, bir otorite tarafından konulmazlar. İnsan ilişkilerinin ve insan aklının bir süreç içerisinde biriktirdiği deneyimlerden çıkarlar. Bu yüzden bir meslek ahlakı ya da bir mesleki kurallar bütünü, ancak o mesleğin icracılarının ortak pratiğinin ürünüyse geçerli olabilir, dışarıdan dayatılamaz." (Uluç, 2001: 84)

"Bilinen ilk yazılı basın ahlak yasası olan İsveç'teki düzenlemelerin akabinde birçok ülkede basının kendi kendini denetlemesini

ve mesleki gelişmeyi hedefleyen kurallar ortaya konmuştur... Bu etik kuralların pek çoğunu ortaya koyan ve kabul eden mesleki örgütler, genellikle iletişim konseyleri, bir diğeri ise medya organlarının kendi içlerinde uygulamaya koydukları ombudsmanlık uygulamasıdır.”

(www.turkiyevesiyaset.com)

Görevleri, okuyucuların şikayetlerini, eleştirilerini çalıştıkları gazete ilgililerine bildirmek olan ombudsmanlar ya da Türkçe ifade ile okur temsilcileri bir bakıma çalıştıkları gazetenin gözlemcisidirler. Ombudsmanlık uygulaması sayesinde basın alanında bir özenetim gerçekleşmektedir. Bu uygulama sayesinde basın alanında çalışanların meslek etiğine daha uygun bir biçimde hareket edecekleri görüşü yer almaktadır.

Korkmaz Alemdar'ın yaklaşımıyla “etik, görece özgür biçimde çalışan gazetecilerin artan çeşitli baskılara karşı kendilerini ve mesleklerini korumak, okurun güvenini kazanmak amacıyla uymaya söz verdiği kurallar olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, kitle iletişim alanındaki etik anlayışı, basın özgürlüğünü geleneksel olarak sınırlama eğilimi içerisindeki devlete karşı mücadeleden değil, sermayenin artan egemenliğinin yarattığı sorunlara karşı gazetecilik mesleğinin korunması çabalarından doğmuştur.” (www.turkiyevesiya set.com) Basının toplumsal görevlerini yerine getirebilmesi için öncelikle özgür bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Medyadaki ticarileşme ve tekelleşme eğilimleri, ekonomik gücün büyük oranda devletin elinde olduğu, kredi ve ihale musluklarının iktidarın elinde bir siyasi güç olarak tutulduğu ülkemizde medya ve siyasi iktidar ilişkilerini de değişik biçimlerde etkilemektedir. Bu durum da basının habercilik görevini özgür ve tarafsız olarak yapmasını büyük ölçüde engellemek-

tedir. Birer ticari işletmeden farksız olan basın kurumları, bu yönleriyle gazetecilik etiğine ve mesleğine kurallarına itibar etmemektedir.

Gazetecilik mesleğinin gelişmesiyle birlikte zamanla medya patronlarının medya dışı işlere yönelmesi, tekelleşme olgusu, manipülasyon amaçlı haber yapılması ve kişilerin özel yaşamlarının gizliliğinin ihlal edilmesi gibi bir takım mesleki sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözümü için de öncelikle hukuki düzenlemeler yapılmış ancak daha sonraları bu düzenlemelerdeki kimi yetersizlikler nedeniyle gazetecilik mesleğinin daha iyi korunabilmesi için etik kurallar doğmuştur.

Günümüzde medyada tekelleşme olgusunun ve haber dolaşımındaki dengesizliğin ‘etik’ kavramına zarar verdiği yadsınamaz bir gerçektir. Çoğu zaman ‘kamu yararına’ adı altında yapılan haberlerle toplumsal sorumluluk ilkesi göz ardı edilebilmektedir. Kişilerin özel yaşamları gizlilik ilkesi bir kenara bırakılarak gözler önüne serilebilmektedir.

“Yazılı basında yoğun olarak tartışılması gereken; basının (özellikle gazetelerin) etkileme gücü, haber verme biçimleri, gazete haberlerinde görsel unsurların kullanımı gibi konular yerine, son yıllarda basında büyük boyuta varan promosyon uygulamaları ve çıkar çatışmaları, tartışmaların ana konusu haline gelmiştir. Temel işlevleri okuyucularına haber vermek ve bilgi akışını sağlamak olan gazetelerde, gazete tirajlarını belirleyen olgu ‘habercilik’ olmaktan uzaklaşmıştır.” (www.medyakro nik.com)

Basın organlarının birincil görevi halkı doğru bir biçimde bilgilendirme ve toplumun yararı doğrultusunda kamuoyu oluşturmak-

tır. Bunun aksine neden olan her türlü engel ortadan kaldırılmalıdır. Günümüzde toplumun doğru bilgi ve haber alma hakkı giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Basında etik kavramına en başta basın mensupları tarafından gereken önemin verilmemesi basında kalite ve özdenetim sorunlarını gündeme getirmektedir. Basın ve yayın etiğine uyacak ve onu geliştirecek olanlar öncelikle basın çalışanlarıdır. Sonuçta basın alanında etik anlayışına uyulduğu sürece basının kendi kendini kontrol edeceği ve gelişeceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

“Medya çalışanları bireysel olarak veya medya kurumu kendi etik temel çizgilerini oluşturma çabasıdadır. Ayrıca bir kısmı etiği görev davranış ilkeleri olarak dar bir dizimde tanımakta, bir kısmı bağlılık, sadakat sorunu olarak kabul etmekte, bir kısmı ise nesnel haber içeriği olarak benimsemektedir. Görüşler arasında birleşilen nokta ise, medya etiğinin iletişim özgürlüğünün ruhunda bulunduğu ve ancak özgürlüğü, demokrasiyi özümseyen toplumlarda medya alanında etiğe uygun kararların ve davranışların gelişerek etkinlik kazanacağıdır.” (Özkaya, 2003: 133)

Özet olarak; gazeteci basın özgürlüğünü, toplumun doğru haber alma ve bilgilenmesi hakkı adına dürüst bir biçimde kullanmalıdır. Gazeteci işvereninden ve kamu otoritelerinden önce topluma karşı sorumludur. Bu bağlamda ilettiği haberin ve bilginin sorumluluğunu üstlenmek durumundadır. Gazetecinin özgürlüğünün sınırlarını sahip olduğu sorumlulukların yanı sıra meslek ilkeleri belirlemektedir. Gazeteci toplumun bilgi edinme hakkı uyarınca gerçeklere ve doğrulara bağlı kalmalı, her türlü şiddeti haklı gösteren, özendirilen yayından uzak durmalıdır. Haber ve bilgilerini mutlaka kaynak göstererek vermeli, verilecek haberde doğrudan kamu yararı yoksa haberin sahibinin izni olmaksızın belge, fotoğraf ya da görüntü yer almamalıdır. Toplumla mal olmuş kişiler ile ilgili bile olsa, verilecek haberin toplumun haber alma ve bilgilenme hakkıyla doğrudan bir ilgisi yoksa özel yaşamın gizliliği ilkesi ihlal edilmemelidir.

Sonuçta topluma hizmet vermekle görevli tüm gazeteciler ve yayıncılar daima dürüst ve güvenilir olmalı, etik kurallara uygun bir biçimde hareket etmelidir. Aksi takdirde toplumun basına olan güveninin büyük ölçüde sarsılması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça:

- ESİN, Arif, 'Basın'ın Etik Kuralları Üzerine', Finansal Forum Gazetesi, 9 Ekim 1999.
- <http://www.basinkonseyi.org.tr>, 29.01.2004
- <http://www.cgdbursa.org>, 26.12.2003
- [http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi 2/0206.htm](http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi%2020206.htm), 26.12.2003
- [http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler36 htm](http://www.medyakronik.com/akademi/makaleler36.htm), 26.12.2003
- ÖZGEN, Murat, Gazetecinin Etik Kimliği, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998, s.55
- ÖZKAYA, Bedriye Işık, 'Medya Etiği: Kuramsal Yaklaşımlar', İ.Ü.İletişim Fakültesi Dergisi XVI, İstanbul, İ. Ü: Basımevi, 2003.
- ULUÇ, Güliz, 'Basın ve Etik', İ.Ü.İletişim Fakültesi Dergisi XI, İstanbul, İ.Ü. Basımevi, 2001.

